

Průvodka

Číslo projektu	CZ.1.07/1.5.00/34.0802
Název projektu	Zkvalitnění výuky prostřednictvím ICT
Číslo a název šablony klíčové aktivity	III/2 – Inovace a zkvalitnění výuky prostřednictvím ICT
Příjemce podpory	Gymnázium, Jevíčko, A. K. Vitáka 452

Název DUMu	Lipidy
Název dokumentu	VY_32_INOVACE_18_13
Pořadí DUMu v sadě	13
Vedoucí skupiny/sady	Mgr. Věra Grimmerová
Datum vytvoření	6. 1. 2013
Jméno autora	Mgr. Věra Grimmerová
E-mail autora	grimmerova@gymjev.cz
Ročník studia	3.
Předmět nebo tematická oblast	Chemie
Výstižný popis způsobu využití materiálu ve výuce	Materiál obsahuje prezentaci, která je využitelná ve výuce chemie v 1. ročníku. Inovace: mezipředmětové vztahy s fyzikou a biologií, využití ICT a mediální techniky.

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

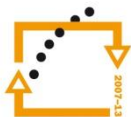
INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

Zkvalitnění výuky prostřednictvím ICT

reg. č.: **CZ.1.07/1.5.00/34.0802**

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

LIPIDY (tuky)

- jsou **estery alkoholů a vyšších mastných kyselin (VMK)**, např.

kys. palmitová $C_{15}H_{31}COOH$

kys. stearová $C_{17}H_{35}COOH$,

kys. olejová $C_{17}H_{33}COOH$)

- patří mezi **přírodní látky** – tvoří důležitou součást všech živých organismů
- jsou **stavebními látkami** buněčných membrán a **zdrojem energie** pro činnost buněk

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

- mají **termoregulační funkci** u živočichů (brání prochladnutí)
- jsou **hydrofobní** = mají schopnost odpuzovat vodu, je způsobena přítomností velkých uhlovodíkových zbytků v jejich molekulách
- izolují vodní organismy od vody (např. vodní ptáci by se bez tukové vrstvy utopili)
- jsou významným **rozpouštědlem** pro vitaminy A, D, E a K

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

Fyzikální vlastnosti

- nerozpustné ve vodě, rozpustné v organických rozpouštědlech
- skupenství tuhé i kapalné (závisí na druhu vázané VMK – kapalné skupenství způsobují nenasycené VMK)
- jsou lehčí než voda
- některé vykazují optickou aktivitu
- čisté lipidy jsou bezbarvé, bez chuti a zápachu

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

Biochemické vlastnosti:

- v organismech se při metabolismu hydrolyzují na dvě složky – **kyselinu a alkohol**, a každá se pak samostatně odbourává.

Autor: Bill Branson, licence PD
http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Butter_and_Oil_-_NCI_Visuals_Online.jpg?uselang=cs, licence PD

Autor: Doomkopf, licence Creative Commons
<http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Butterdose2.jpg?uselang=cs>, licence CC

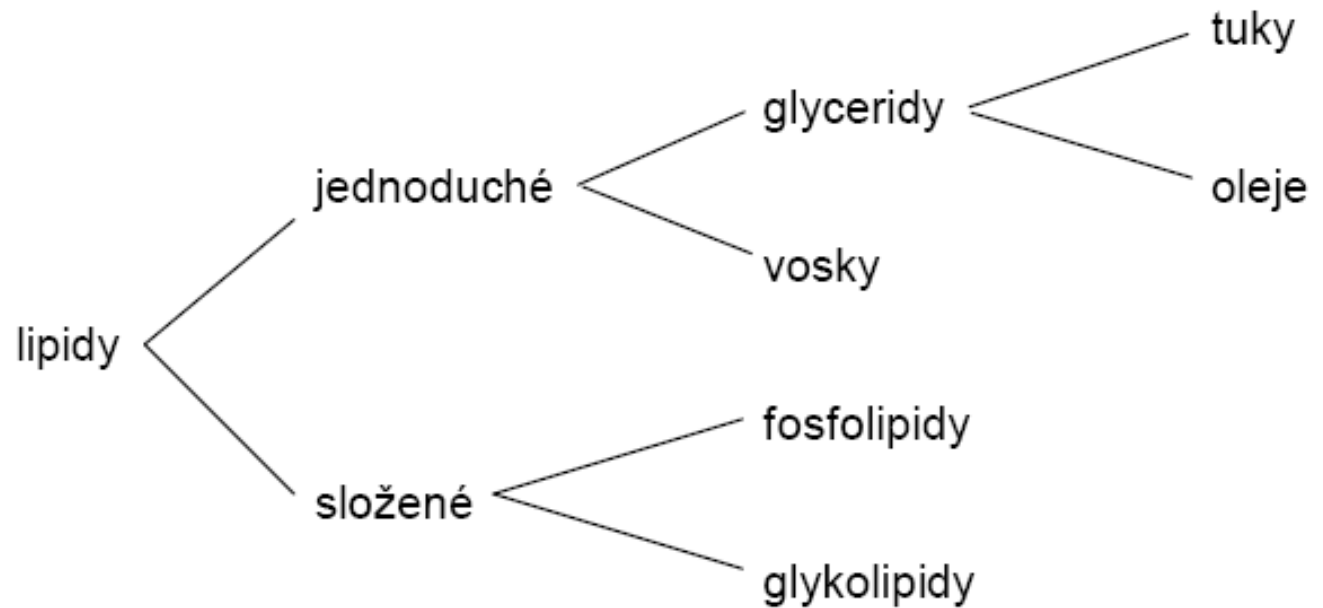
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

Třídění lipidů:

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

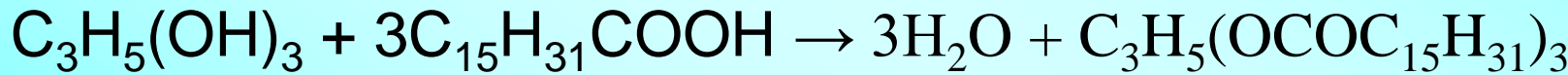
OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

Jednoduché lipidy

I) ACYLGLYCEROLY (glyceridy)

- jsou estery VMK a trojsytného alkoholu glycerolu

glycerol

k. palmitová

voda

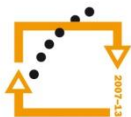
tuk

- podle počtu molekul VMK účastnících se esterifikace rozlišujeme:

a) monoacylglyceroly

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

b) diacylglyceroly

c) triacylglyceroly

Chemické vlastnosti:

- podléhají hydrolýze

kyselá

zásaditá

Autor: J.P. Lon, licence Creative Commons
http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Savon_d_e_Marseille.jpg, licence CC

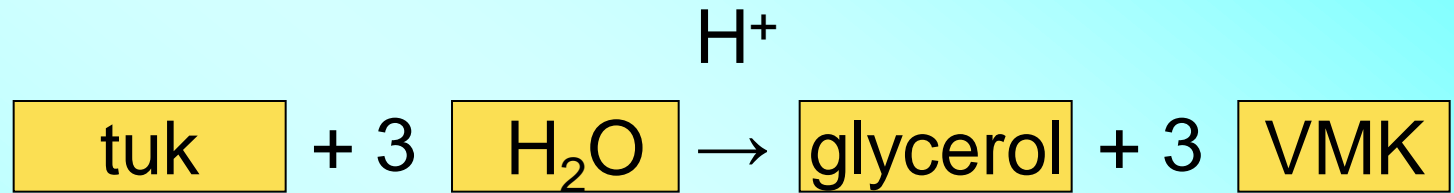
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

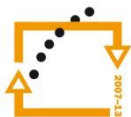
- při kyselé hydrolýze se tuk štěpí na glycerol a vyšší mastnou kyselinu

- při zásadité (alkalické) hydrolýze vzniká z tuku glycerol a mýdlo (sůl VMK)

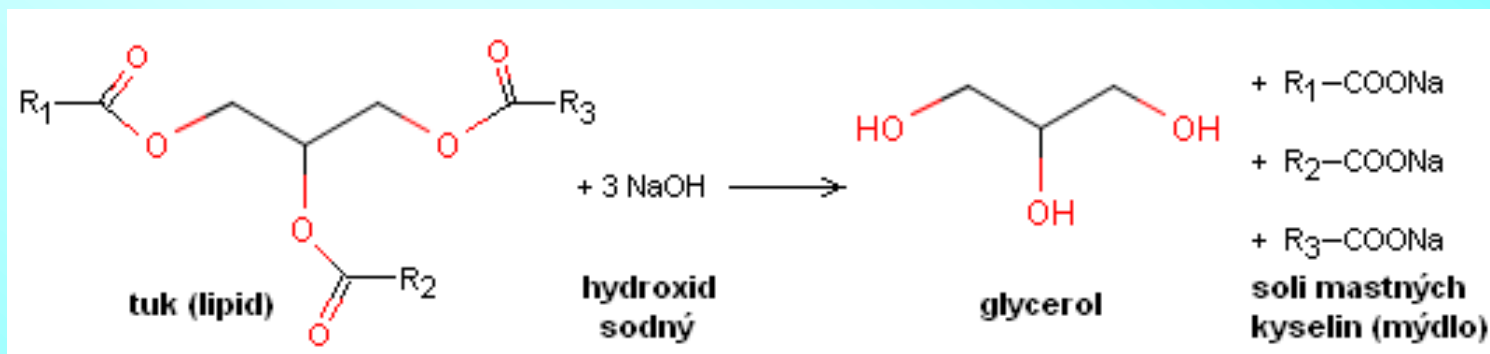

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

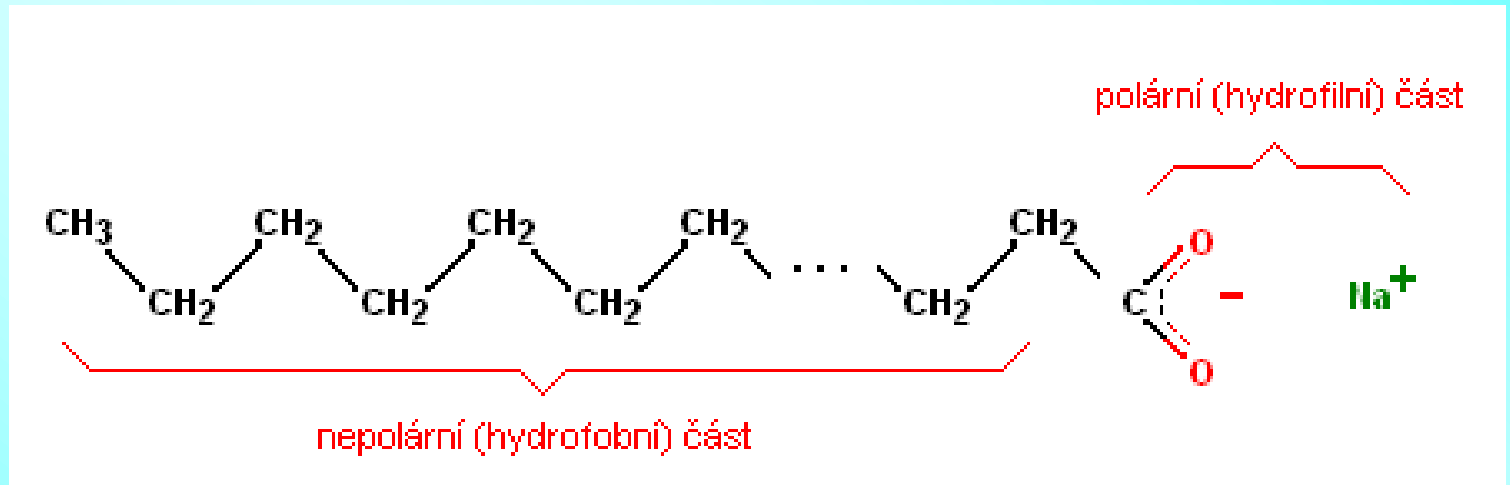
OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Schema_zm%C3%BDdeln%C4%9Bn%C3%AD_tuk%C5%AF.PNG, licence PD

Stavba molekuly mýdla:

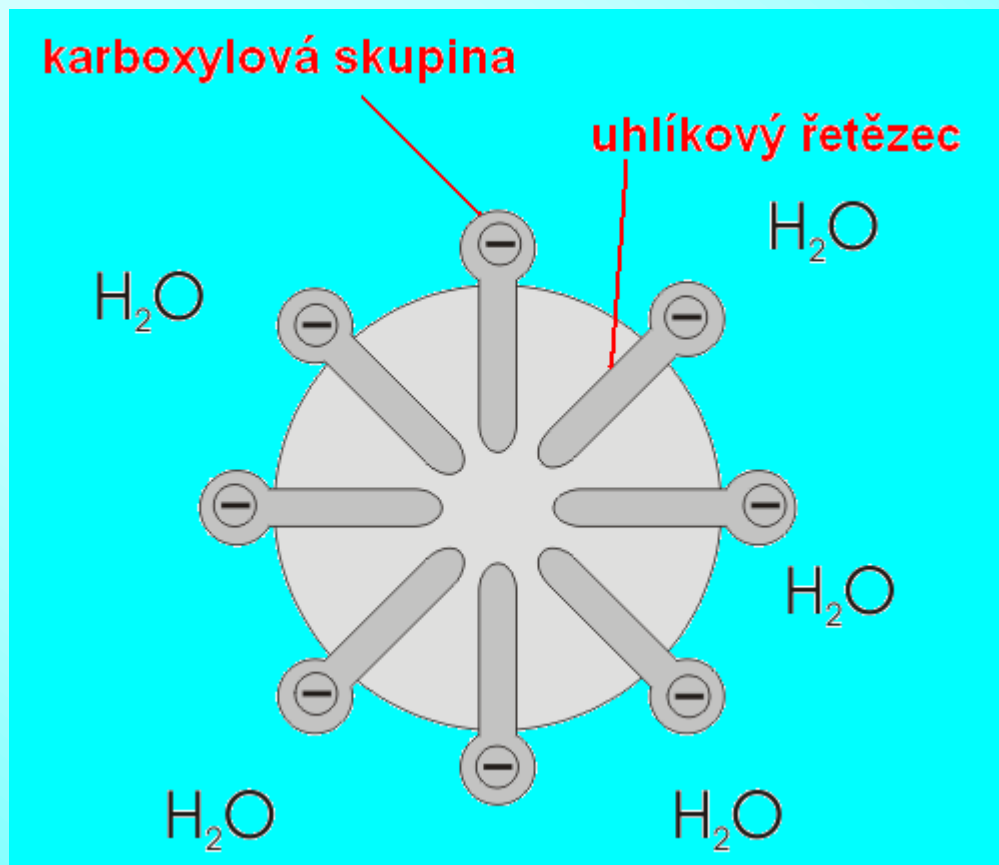

Autor: Antonín Vítek, licence CC

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Molekula_m%C3%BDdla.PNG, licence CC

- **sodná** mýdla jsou tuhá a používají se jako prací a čisticí prostředky
- **draselná** mýdla jsou mazlavější a používají se jako dezinfekční prostředky

Koloidní částice mýdla – micela:

Autor: Antonín Víttek, licence Creative Commons
http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mydlo_micela.png, licence CC

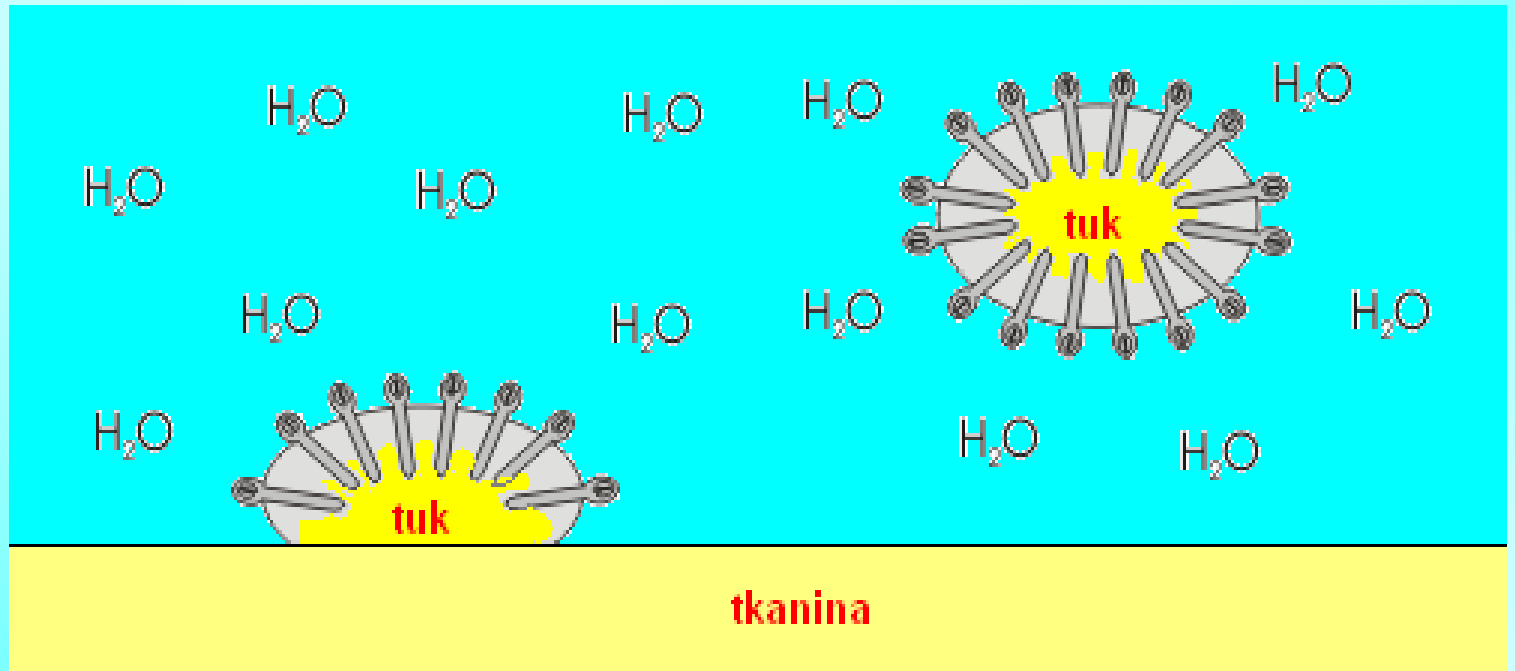
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

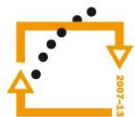
OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

Prací účinky mýdla:

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

Autor: Antonín Vítěk, licence Creative Commons

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mydlo_micela-tuk.png, licence CC

- nepolární část molekuly mýdla se orientuje dovnitř nepolární (mastné) nečistoty ve tkanině, zatímco polární část molekuly mýdla směřuje do vody
- pohybem částic mýdla a vody dojde k rozptýlení nečistoty do vody (emulgace), a tak se odstraní nečistota z povrchu praného materiálu

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

Příklady živočišných glyceridů:

- hovězí lůj
- skopový lůj
- vepřové sádlo
- husí sádlo
- rybí tuk
- lidský tuk

Lidský tuk je při teplotě těla téměř tekutý, má teplotu tání 17-18°C, je žlutě zbarven, obsahuje vázanou kyselinu palmitovou, stearovou, olejovou a malé množství kyseliny linolové, linolenové a arachidonové.

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

Příklady rostlinných glyceridů

- 1) **Tuhé** – kokosový, palmový, kakaové máslo
- 2) **Tekuté** (oleje)
  - a) nevysychavé (netuhnoucí) – olivový, řepkový, slunečnicový, sójový, hořčičný
  - b) vysychavé (tuhnoucí) – lněný, makový, skočcový
  - na vzduchu tuhnou (dochází k oxidaci a polymeraci molekul)

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

- v praxi se používají k výrobě **fermeží**
  - tj. olejové nátěrové ochranné laky na dřevěné předměty

Žluknutí tuků

- je způsobeno uvolněním nižších mastných kyselin (např. máselné), které podmiňují nepříjemný zápach i chuť
- je urychlováno teplem, vlhkostí a stopami těžkých kovů

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

Ztužování tuků

- je katalytická hydrogenace kapalných tuků
- katalyzátorem je nikl
- podstatou reakce je adice vodíku na dvojně vazby v molekule tuku, tím vznikají vazby jednoduché a původně kapalně oleje ztuhnou
- ztužené tuky jsou stálejší než původní oleje, a proto se uplatňují v potravinářství

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

II. VOSKY

- **estery VMK a vyšších jednosytných alkoholů, např.**

cetylalkohol $C_{16}H_{33}OH$

myricylalkoholu $C_{30}H_{61}OH$

Vlastnosti:

- tuhé, bílé, hydrofobní, amorfní látky světlé barvy, teplota tání 60-90°C
- nerozpustné ve vodě
- rozpustné v organických rozpouštědlech
- velmi stálé, nepodléhají hydrolýze
- jsou vyměšovány živočichy i rostlinami

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

Příklady vosků:

- karnaubský vosk - v listech brazilské palmy
- vorvaňovina – v lebeční dutině kytovců (zejména vorvaně)
- včelí vosk
- lanolin - vosk z ovčí vlny
- vosk jehličnatých stromů

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

Význam vosků:

- ochranné povlaky organismů (kutikula na povrchu těla členovců, koryšů nebo na pokožce rostlin)

→ chrání proti zevním vlivům – chladu, odpařování vody, mechanickým zásahům, zadržují teplo

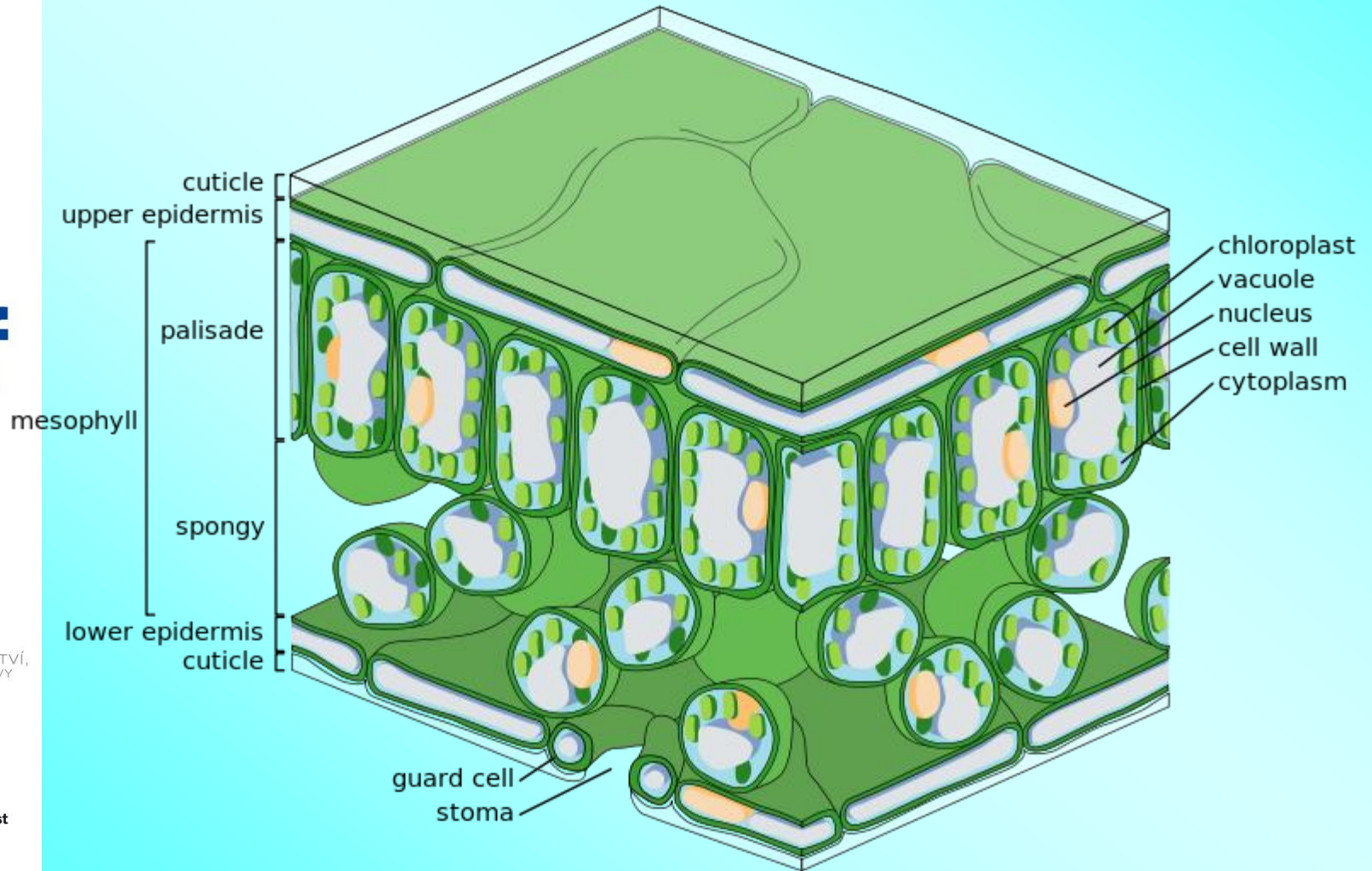
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

Kutikula na povrchu listů rostlin

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

Autor: Zephyris, licence Creative Commons

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Leaf_Tissue_Structure.svg, licence CC

- chrání některé orgány – např. vorvaňovina chrání mozek kytovců
- stavební látky – např. včelí plástve

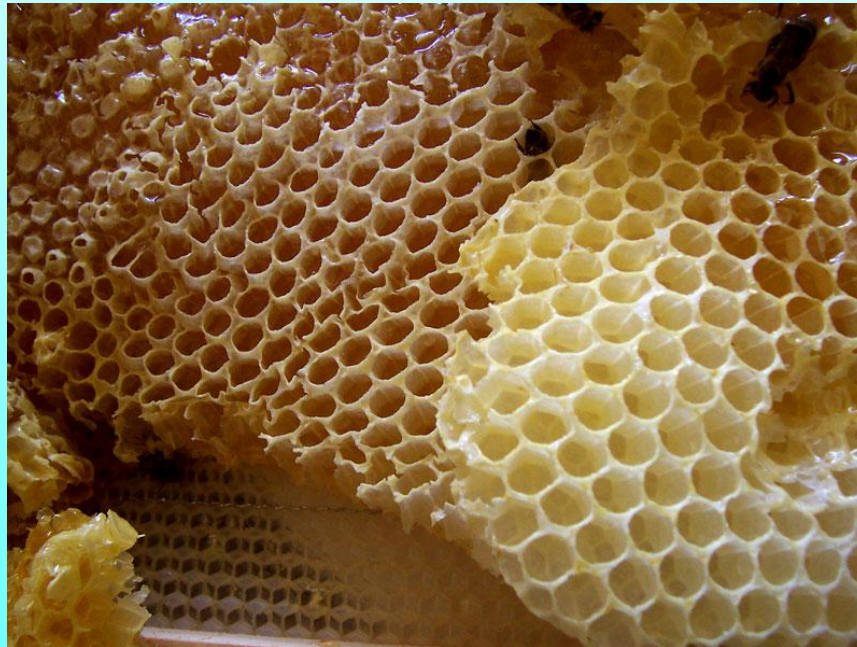

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

Autor: Merdal, licence Creative Commons
http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Honey_comb.jpg, licence CC

Použití vosků:

- výroba mastí a krémů v kosmetice a lékařství
- pasty na dřevo
- leštidla
- svíčky

Autor: Martin Geisler, licence Creative Commons
<http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Candle-calendar.jpg>, licence CC

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

Složené lipidy

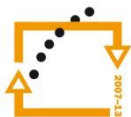
1) FOSFOLIPIDY: estery alkoholu s VMK a s kyselinou fosforečnou, na níž je vázána dusíkatá báze

Výskyt:

- volné (tukové kapénky v buňkách – zdroj energie)
- vázané (s bílkovinami – tzv. lipoproteidy)
- tvoří cytoplazmatické membrány buněk

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

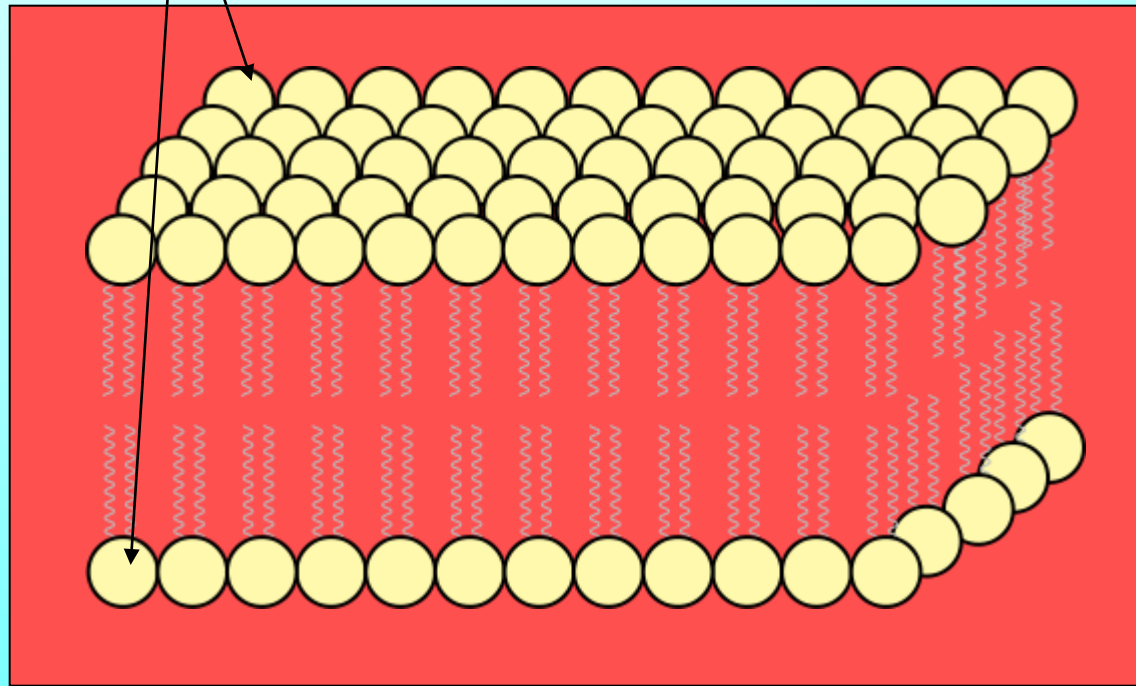

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

Stavba cytoplazmatické membrány:

dvojvrstva fosfolipidů

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

Autor: Jerome Walker, licence Creative Commons
http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Fluid_Mosaic.svg, licence CC

- vázány v biologicky aktivních buňkách (nervové tkáni, svalové tkáni, žlázách)
- ve vejcích a sójových bobech
- na rozdíl od ostatních lipidů se nerozpouštějí v acetonu
- jsou opticky aktivní

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

- jsou součástí léků proti chudokrevnosti a nervovým bolestem
- ovlivňují růst a vývoj

Pozn.:

Některé hmyzí a hadí jedy odštěpují z fosfolipidů (lecitinů) napadeného člověka (zvířete) jednu molekulu VMK, vzniká tzv. lyzolecitin, který způsobuje rozklad krve (hemolýzu).

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

2) GLYKOLIPIDY:

- obsahují vázaný cukr (hlavně galaktózu)
- vyskytují se v játrech, slezině, buněčných membránách, šedé kůře mozkové i v krvi
- nadbytek se projevuje poruchami v činnosti nervové soustavy
- nadbytek je pravděpodobně způsoben nedostatkem enzymů, které odbourávají glykolipidy

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

Použitá literatura:

- Honza, J. – Mareček, A.: Chemie pro čtyřletá gymnázia 3 díl. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2000. 250 s. ISBN 80-7182-057-1.
- Čársky, J. – Kopřiva, J. a kol.: Chemie pro III. ročník gymnázií. Praha: SPN, 1986. 256 s. ISBN 80 – 04 -24922 -1
- Autor: Bill Branson, licence PD
http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Butter_and_Oil_-_NCI_Visuals_Online.jpg?uselang=cs, licence PD (cit. 6.1.2013)
- Autor: Doomkopf, licence Creative Commons
<http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Butterdose2.jpg?uselang=cs>, licence CC (cit. 6.1.2013)
- Autor: J.P. Lon, licence Creative Commons
http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Savon_de_Marseille.jpg, licence CC (cit. 6.1.2013)
- Autor: Antonín Vítek, licence CC
http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Molekula_m%C3%BDdla.PNG, licence CC (cit. 6.1.2013)
- http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Schema_zm%C3%BDdeln%C4%9Bn%C3%AD_tuk%C5%AF.PNG, licence PD (cit. 6.1.2013)

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE
DO ROZVOJE
VZDĚLÁVÁNÍ

- Autor: Antonín Vítek, licence Creative Commons
http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mydlo_micela.png, licence CC (cit. 6.1.2013)
- Autor: Antonín Vítek, licence Creative Commons
http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mydlo_micela-tuk.png, licence CC (cit. 6.1.2013)
- Autor: Zephyris, licence Creative Commons
http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Leaf_Tissue_Structure.svg, licence CC (cit. 6.1.2013)
- Autor: Merdal, licence Creative Commons
http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Honey_comb.jpg, licence CC (cit. 6.1.2013)
- Autor: Martin Geisler, licence Creative Commons
<http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Candle-calendar.jpg>, licence CC (cit. 6.1.2013)
- Autor: Jerome Walker, licence Creative Commons
http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Fluid_Mosaic.svg, licence CC (cit. 6.1.2013)
- Ostatní necitované objekty (užité v tomto DUM) jsou dílem autora.
- Materiál je určen pro bezplatné užívání pro potřebu výuky a vzdělávání na všech typech škol a školských zařízení. Jakékoliv další využití podléhá autorskému zákonu.
- Dílo smí být dále šířeno pod licencí CC BY-SA.